

УДК 37(09)(73)

І. О. Білецька,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСВІТИ В США У XVI-XIX СТОЛІТТЯХ

У статті подано історичну ретроспективу значення мовної освіти в структурі шкільної освіти Сполучених Штатів Америки у період з XVI по XIX століття. Політика американського уряду у галузі мовної освіти на різних етапах розвитку країни є цікавою і корисною для нашої відносно молодій держави, яка провадить власну мовну політику також в умовах полікультурного середовища.

У наш час фактично не залишилось жодної моноетнічної держави, а це призвело до того, що етнічні групи прагнуть зберегти свою самобутність, передусім, мову. Важлива роль у вирішенні цієї проблеми належить безперечно освіті, пріоритетним напрямком якої має бути виховання у підростаючого покоління поваги до інших народів, розуміння та прийняття їхньої культури.

На нашу думку, ґрунтовного та всебічного вивчення заслуговують результати пошуків шляхів ефективного розв'язання проблем полікультурної освіти, які здобули Сполучені Штати Америки. Вплив цієї держави на світові освітні процеси протягом останніх десятиріч є цілком очевидним, а їхній досвід у галузі полікультурної освіти є квінтесенцією кращих європейських досягнень і власного досвіду побудовання демократичного суспільства на засадах філософії прагматизму і соціал-конструктивізму.

Як стверджує О. Гончаренко, багатоманітність – це одна з проблем у суспільному житті й освіті США, яка викликає підвищений інтерес науковців та політиків і є постійним предметом палких дебатів. Феномен етнічної багатоманітності привертає до себе увагу вчених багатьох країн як самобутнє явище, яке варте вивчення та осмислення [1].

В останні десятиліття тенденції полікультурної освіти у США набувають все більшої актуальності, посилились пошуки ефективних способів її впровадження. Один із найважливіших шляхів реалізації завдання вбачається у формуванні полікультурного підходу в навчанні мов, який дозволяє долати мовний і мовленнєвий расизм, від якого страждають діти іммігрантів та емігрантів. Політика американського уряду у галузі мовної освіти в різні періоди розвитку країни є цікавою і корисною для нашої відносно молодій держави, яка провадить власну мовну політику також в умовах полікультурного середовища. Тоді як українська мова є державною, в Україні поширеною є російська мова, впроваджується загальне вивчення у школах англійської та інших іноземних мов.

Значний внесок у дослідження загальних тенденцій полікультурної освіти у Сполучених Штатах зробили О. К. Гаганова, Г. Д. Дмитрієв, О. М. Джуринський, З. А. Малькова; проаналізовано низку концепцій полікультурної освіти, розроблених американськими науковцями (М. Л. Воловікова, С. У. Наушабаєва). Науковим підґрунтям для вивчення проблеми багатомовності загалом та двомовності зокрема є праці зарубіжних (Л. Бака, М. Берліц, Ф. Гуен, М. Суїт) та вітчизняних (Г. А. Гринюк, О. І. Литвинов, Н. А. Середа) учених.

Американські науковці приділяли увагу окремим аспектам мовної підготовки. Так, У. Чайлдерс, Е. Зейдель, О. Оришкевич розглянули стан викладання деяких іноземних мов у певний історичний період в США. Б. Блум, Н. Граунлунд, Дж. Келлер висвітлювали питання розробки куррікулуму, а Д. Ньюман, У. І. Разерфорд, Д. Уілкінз, М. Фіночіаро та К. Брумфіт – питання розробки навчальних програм мовних курсів.

Проте цілісна картина ідеї полікультурної освіти та особливостей її реалізації у шкільній практиці США через навчання іноземних мов все ще відсутня у вітчизняній педагогічній науці, що позбавляє сучасних дослідників можливості осмислення та використання позитивного досвіду американських педагогів.

Щоб оцінити реальну ситуацію реалізації полікультурної освіти через вивчення мов, її не можна розглядати окремо від загальної історії освітнього процесу, педагогічної думки загалом та розвитку середньої школи зокрема. Тому у своїй статті ми ставимо за мету з'ясувати значення, яке надавалось мовній освіті в структурі шкільної освіти Сполучених Штатів у XVII-XIX століттях.

На шляху до свого становлення система освіти кожної країни проходить певні етапи, вбираючи в себе усі особливості тієї чи іншої епохи, відповідаючи вимогам того чи іншого періоду, стимулюючи розвиток країни, виступаючи основним осередком прогресивних ідей. Варто зазначити, що у вітчизняній літературі мають місце спроби визначення етапів становлення американської системи середньої освіти [2-5]. Дослідники беруть за основу різні підходи та критерії для її етапізації. Так, наприклад, в концептуалізації історичного розвитку американської освіти, автором якої є Елвін Тоффлер, виділяється "перша хвиля", що тривала приблизно від 8 тис. до н. е. і завершилася епохою від 1650 до 1750 років та "друга хвиля", яка розпочалася останніми роками першої хвилі і домінувала до 1950 року [6]. Сучасний етап розвитку освіти в США називають "третьою хвилею".

Якщо говорити про початок американського шкільництва, то варто зазначити, що воно виникло задовго до утворення Сполучених Штатів Америки. У 1503 році разом з Христофором Колумбом до Нового Світу прибули іспанські священники, а в 1523 році була відкрита перша школа. Монахи і священники вивчали корінні мови та навчали місцевих дітей читанню, письму, арифметиці, співу та катехізису. Іспанськими місіонерами такі школи відкривалися повсюди аж до 1873 року. Спочатку ці школи створювались на зразок тих, які функціонували в країнах, звідки прибули колоністи (Англія, Франція, Іспанія, Голландія).

Початок XVI століття характеризувався заснуванням іспанцями шкіл для дітей корінного населення та для своїх власних у колоніях на тих територіях, де зараз розташовані штати Флорида, Луїзіана, Техас, Нью-Мехіко, Аризона, Каліфорнія, Оклахома, Небраска і Канзас. У цих школах пропагували іспанську мову, культуру та цінності.

З 1620 року діти перших поселенців Массачусетса також навчалися письму, читанню, арифметиці, релігійним дисциплінам. Перші "латинські" граматичні школи, в яких навчалася привілейована молодь, з'явилися у середині XVII століття.

У 1635 році було засновано Бостонську латинську класичну школу, яка дала початок розвитку середньої освіти у Сполучених Штатах. За принципом організації вона була аналогічною до Англійської граматичної школи. Складовими шкільної програми були англійська та грецька мови, а також значна увага приділялась вивченню латинської граматики. Учні вчилися читати і обговорювати латинською мовою праці Цицерона та Овідія, а грецькою мовою вивчалися твори Сократа і Гомера. У цьому ж році було засновано першу школу у Вірджинії. Загалом до 1640 року у США функціонувало всього сім шкіл [7].

Необхідно зазначити, що у 1642 році Верховним судом Массачусетса було прийнято закон, який вимагав від певної особи проведення опитування батьків та вчителів щодо того, якою мовою має відбуватись навчання їхніх дітей та учнів. Також у цьому ж році були зроблені перші кроки до обов'язкової освіти через прийняття у Массачусетсі закону, який вимагав від дітей знання релігії і навичок читання. Відповідно до нього, батьки, які вважалися на той час найкращими вчителями, повинні нести відповідальність за отримання дітьми базових знань. Якщо ж дитина не вміла належно читати і писати, її необхідно було відправити туди, де б вона могла набути необхідних знань. Проте у цьому законі не говорилося про створення шкіл. Це було зроблено пізніше [8: 65; 9: 188-189].

Прийняті у XVII столітті закони сприяли появі необхідних навчальних книжок та підручників. Перші підручники, як правило, містили алфавіт, набір буквосполучень, молитву (Lord's Prayer) і Благословення (Benediction). Серед них варто згадати "Новий англійський буквар" (The New England Primer), який вперше з'явився у 1690 році [9: 191-193]. У цій книжці, яка складалася з 90 сторінок, кожна з літер алфавіту була проілюстрована римівкою і дерев'яною гравюрою. Вона була написана віршами і прозою, навчала читанню та релігії й обов'язково використовувалась для навчання у церкві і в школі. У 1740 році значно підвищив статус граматики англійської мови як науки "Новий довідник з англійської мови" (A New Guide to English Grammar), автором якого був Томас Дилверс (T. Dilworth). У ньому було надруковано низку слів (від одно- до шестискладових) із транскрипцією і значенням. Крім того, він містив короткий огляд англійської граматики у формі "запитання – відповідь". Основним підручником для школярів з 1783 року став "Американський орфографічний довідник", який видав вчитель з Нью-Йорка Ной Вебстер (Noah Webster). У ньому Вебстер запропонував американцям написання слів, що більше відповідало їхній вимові, для цього він впорядкував американський правопис і відокремив його від старішого англійського попередника. У 1828 році автор опублікував "Американський словник англійської мови" (The American Dictionary of the English Language), який є прототипом сучасних Вебстерських словників, що свідчить про його випробування часом. Можна сказати, що словники Вебстера започаткували процес націоналізації американської системи освіти.

Провідне місце у середній освіті XVIII століття займали школи, засновані Бенджаміном Франкліном і які отримали назву "академії" (academies). Перша така школа була заснована у 1751 році у Філадельфії з метою навчання навичок письма і рахування. Вона була створена за моделлю школи Платона. Через три роки першу академію було реорганізовано у "коледж і академію", згодом відому як Пенсільванський університет [10: 194]. Перелік предметів в академії був ширшим, ніж в граматичних школах, а викладання – серйознішим.

Наприкінці XVIII століття через різноманіття мов і релігій серед іммігрантів колоніальний уряд змушений був дозволити відкриття шкіл з різними мовами викладання. Навчання іноземних мов у США почалось у колоніях вздовж східного узбережжя, де відбувалось ретельне і систематичне вивчення латинської мови. Переселенці з Франції та Німеччини заснували власні приватні школи, де їхні діти вивчали французьку і німецьку мови.

У 1809 році в Нью-Гармоні було створено першу школу, що сповідувала принципи Песталотці. Її керівником став Джозеф Неф (1770-1854), який був переконаний, що навчання варто починати з речей, які оточують дитину, використовуючи різноманітну наочність. Дж. Неф є автором багатьох методичних розробок з арифметики, геометрії, іноземних мов, малювання, суспільствознавства.

Закон Картера (Carter's law), прийнятий у 1827 році, вповноважував громадськість утримувати середню школу, він також міг стати моделлю для інших штатів, у яких учням хотіли б дати ґрунтовніші знання. За цим законом, міста з населенням 4000 повинні були ввести у навчальні плани курси загальної історії, риторики, логіки, латинської та грецької мов.

У 1821 році у Бостоні відкрилася перша загальноосвітня школа (public secondary school) – Англійська класична школа. Потім слово "класична" було змінено на "вища" (в деяких джерелах – "середня") і в результаті отримали назву Англійська вища школа (the English High School), яка згодом почала називатися "вища народна школа" (the public high school). До такої школи приймали лише хлопчиків віком 13 років з навичками читання, письма та математики. Учні протягом трьох років вивчали граматику, словотвір, художнє читання, математику, географію, геодезію, історію, логіку, етику, політологію та навігаційну справу. У 1826 році така школа відкрилася у Бостоні й для дівчат. Також вищі школи з'явилися в Уорсестері (Массачусетс) та Портленді (штат Мейн). Варто зазначити, що вища школа, на відміну від Латинської граматичної, є власне американською і стала втіленням демократії.

Нові припливи іммігрантів до Сполучених Штатів відбулися у 1830 та 1848 роках, спричинені революцією в Німеччині та в інших частинах Європи. З огляду на це в 50-х роках XIX століття у багатьох великих містах школи запровадили викладання німецької мови, проте латинська та грецька мови зберегли своє домінуюче значення. Поряд з цим, англійська мова почала набувати статусу загальнодержавної, хоча й залишилась іноземною для частини населення.

У другій половині XIX століття зріс інтерес американського населення до вивчення французької мови, оскільки лідери боротьби за незалежність від Англії були франкофілами. Навчання французької мови здійснювалось у приватних школах. Війна за незалежність піднесла французьку мову до статусу найпопулярнішої іноземної мови у приватних школах, розташованих вздовж Атлантичного узбережжя, окрім Флориди. Проте престиж цієї мови впав після розгрому Франції Німеччиною у 1870-1871 роках.

У 1883 році у Сполучених Штатах було засновано Асоціацію сучасних мов Америки, але це мало незначний вплив на розвиток навчання іноземних мов у навчальних закладах у першому десятиріччі XX століття.

До середини XIX століття приватна форма навчання була основною в американській системі освіти. Значні зусилля активних громадських діячів спрямовувались на одержавлення національної освіти, в результаті чого у штаті Міссурі в 1839 році було впроваджено державну систему освіти.

Гнітюче враження на американське суспільство справив перепис населення у 1880 році. Він засвідчив неписьменність більшої частини населення штатів Півдня, а щодо кольорового населення, то відсоток неписьменності сягав 78 % (Південна Кароліна) [11: 39]. З приходом до влади консерваторів у багатьох штатах були прийняті закони про створення окремих шкіл (segregated schools) для чорношкірих дітей. У 1896 р. Верховний Суд США офіційно визнав такі школи, і вони стали невід'ємною частиною життя американців приблизно на 50 років [12: 439].

Характерною особливістю розвитку освітньої системи США у другій половині XIX століття було прийняття низки законів, що забезпечували можливість впровадження суттєвих педагогічних інновацій. Так, у 1850 році відкрилися перші безкоштовні середні школи в Орегоні. У наступні роки такі штати, як Небраска, Іллінойс (1855 р.), Айова (1858 р.), Канзас (1859 р.), Дакота (1860 р.) прийняли закон про навчання у вищих народних школах, в яких продовжували своє навчання діти, які не мали змоги вступити до університету. Програми граматичних і так званих "preparatory schools" готували лише до вступу у вищі навчальні заклади.

У вищих школах навчання для учнів віком від 14 до 18 років було диференційованим, враховувались їхні можливості, потреби та інтереси. Як правило, в таких школах функціонували паралельні відділи: загальноосвітній (academic) для тих, хто бажав вступити до університету або отримати "класичну" освіту; природничо-науковий відділ з латинською мовою (latin-scientific) або без латинської мови – науковий (scientific); практичний (business) для учнів, які отримували лише базові знання і в коротший термін закінчували школу [9: 191-198]. Крім того, у вищих американських школах предмети поділялись на обов'язкові (prescribed) і необов'язкові (elective).

Шкільний тиждень в американській школі складався з п'яти навчальних днів. Організацію вищих народних шкіл у Сполучених Штатах можна розглянути на прикладі вищої народної школи у м. Денвері (штат Колорадо, заснований у 1876 році). Школа, відкрита у 1881 році, була розрахована на 800 учнів (враховуючи, що населення всього штату у 1880 р. становило лише 412 тисяч жителів). У 1892 р. тут навчалось 740 учнів: 311 хлопців і 429 дівчат. При школі, крім бібліотеки, були: фізичний кабінет, хімічна лабораторія, а також кабінети зоології, геології, малювання, технічного креслення, образотворчого мистецтва і навіть арсенал. Усе це свідчило про різноплановість навчання у цьому закладі. Щодо програми занять, то вона складалася з двох курсів: загальноосвітнього (general course), де переважали математика або природничі науки, і класичного (classical course), де, починаючи з другого року навчання, велика увага приділялася класичним мовам [4: 22].

Хоча навчальний план американської школи не був перенасичений інформацією, все вивчалось з врахуванням існуючих потреб. Розширення змісту освіти вимагало також застосування нових методів навчання. Словесно-схоластична система навчання поступово відмирала. Дати учням завдання з математики чи географії, а потім перевірити їхні знання матеріалу було нескладно для вчителя. Набагато важче навчити учнів спостерігати, зіставляти та аналізувати факти і події. Для цього широко застосовувалися предмети наочності.

Як зазначає Н. В. Пацевко, в останні декади XIX століття характерним було швидке зростання кількості шкіл у США. У 1870 році у 160 вищих (державних і приватних) школах налічувалося 80 227 учнів; у 1880 році – 110 277 учнів, 800 шкіл; у 1890 році – 202 063 учні, 2 526 шкіл; 1900 році – 519 251 учень, 6 000 шкіл [4: 24]. Пізніше, крім вищих народних шкіл, в Америці створюються нижчі середні школи (junior high school) і нижчі коледжі (junior college), що передбачало залучення більшої кількості учнів [13: 46]. Традиційна система організації навчання, яка функціонувала у кінці XIX століття, позначалася 8+4, тобто 8 років початкової і 4 роки середньої школи. Відхід від даної системи полягав у її заміні на нову: 6+3+3, що включала 6 років початкової школи, 3 – нижчої середньої і 3 роки вищої середньої школи.

Як свідчать статистичні дані, у 1891-1892 роках у Сполучених Штатах понад 15 млн. дітей отримувало освіту, що становило 23 % від усього населення. Такого високого показника не було в жодній країні світу. З цих 15 мільйонів учнів 96,27 % отримували початкову освіту, середню освіту – 402, 089 учнів (2,78 %), а вищу – 147,662 юнаків і дівчат (1 %).

До кінця XIX століття кількість середніх шкіл зросла до 6 000, у списках яких нараховувалося 519 000 учнів. Вони становили лише 8,5 % усього молодого покоління. Відсоток учнів, які закінчували школу, був ще меншим – 6,3 % [14: 233-234]. У той час питання цілей американської середньої школи трактувалося з точки зору двох головних напрямків американської педагогіки. Прихильники традиційного навчання вбачали у вищій школі заклад виключно для підготовки учнів до навчання у коледжі. Тобто студенти поділялися на тих, які вивчали предмети або гуманітарного, або технічного циклу. Інші вірили в те, що вищі школи повинні бути народними, тобто пропонували для вивчення низу предметів практичного циклу, які б допомагали учням у майбутньому при виборі професії, а також у повсякденному житті [4: 31-32].

У XIX столітті найбільш вживаною мовою на сході залишилась французька мова, у Пенсільванії та на середньому заході – німецька, у Флориді, на південному заході і на заході – іспанська. Дві війни у XIX столітті (війна з Мексикою (1848), іспансько-американська війна (1898)) спричинили зростання інтересу до культури Іспанії та вивчення мови цієї країни.

Незважаючи на усі перелічені переваги, на початку XX століття система освіти загалом та мовна освіта зокрема у Сполучених Штатах все ще не повністю задовольняла потреби тогочасного полікультурного суспільства, тому педагоги намагалися шукати нові, більш ефективні способи її організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко О. Етнонаціональне розмаїття як суспільна і педагогічна проблема у США / О. Гончаренко // Рідна школа. – 2009. – № 2–3. – С. 77–80.
2. Джури́нский А. Н. Экспериментальные общеобразовательные школы США / А. Н. Джури́нский, Г. А. Джури́нский // Педагогика. – 1999. – № 6. – С. 100–106.
3. Малькова З. А. Американская школа : взгляд изнутри / З. А. Малькова // Педагогика. – 2000. – № 9. – С. 103–104.
4. Пацевко Н. В. Еволюція теорії і практики навчання у Сполучених Штатах Америки першої половини XX ст. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. В. Пацевко. – Дрогобич, 2004. – 210 с.
5. Шутова М. О. Проблеми формування загальної середньої освіти в США (1950–1990 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. О. Шутова. – К., 2005. – 195 с.
6. Toffler A. The Third Wave / A. Toffler. – New York : Morrow, 1980. – 179 p.
7. Ruskin T. The opening up of American education / T. Ruskin. – Lanham etc. : University Press of America, 1983. – 146 p.
8. Gutek G. L. Education and schooling in America / G. L. Gutek. – [3-rd ed.]. – Boston : Allyn A. Bacon, 1992. – 445 p.
9. Meyer A. E. An educational history of the Western World / A. E. Meyer. – New York : Mc Graw-Hill Book Co., 1965. – 516 p.
10. Плешков В. Н. Образование в городах США в XVII–XVIII в. / В. Н. Плешков ; [под ред. В. И. Рутенберга] // Городская культура : Средневековье и начало нового времени. – Л., 1986. – С. 182–216.
11. Соловьев И. М. Всеобщее обязательное обучение за границей. Эволюция и современное состояние его в Германии, Англии и Соединенных Штатах Америки / И. М. Соловьев. – М. : Работник просвещения, 1930. – 95 с.
12. Sadker M. P. Teachers, school and society / M. P. Sadker, D. M. Sadker. – New York : The Mc Graw-Hill Co., 1997. – 634 p.
13. Chatasinski J. Spoleczenstwo i szkolnictwo Stanow Zjednoczonych / J. Chatasinski. – Warszawa : PWN, 1966. – 264 p.
14. Суд над системой образования : стратегия на будущее / [под ред. У. Д. Джонстона ; пер. с англ.]. – М. : Педагогика, 1991. – 264 с.

Матеріал надійшов до редакції 20.10. 2011 р.

Билецкая И. А. Исторические предпосылки становления языкового образования в США в XVI-XIX веках.

В статье дана историческая ретроспектива значения языкового образования в структуре школьного образования Соединенных Штатов Америки в период с XVI по XIX век. Политика американского правительства в области языкового образования на разных этапах развития страны интересна и полезна для нашего относительно молодого государства, которое проводит собственную языковую политику также в условиях поликультурного общества.

Biletska I. O. The Historical Bases of the Language Education in the USA in the XVI-XIX Centuries.

The article presents the historical retrospective of the language education importance in the structure of the school education in the United States of America in the XVI-XIX centuries. The policy of the American government in the field of the language education in the different periods of the country's development is interesting and useful for our comparatively young country that carries its own language policy in the conditions of the multicultural society.